

מוזיאונים ומכוני הנצחה

בישראל, בארצות הברית ובאירופה מצויים יותר מ-250 מוזיאונים ומכוני הנצחה המוקדשים לתקופת מלחמת העולם השנייה והשואה. המוסדות הללו מוקמים הן במישור לאומי והן במישור מקומי ביוזמת קבוצות ניצולים, ארגוני חיילים, בתי כנסת, כנסיות, משפחות ויחידים. בצד צורות זיכרון יהודיות מסורתיות יונקים מוזיאונים לאומיים גם ממסורת לאומית ומוסדית. כתוצאה מכך מצויה במוזיאונים ובמוזיאוני הנצחה רבים תערובת של מוטיבים יהודיים ולאומיים ושל אוקונג'רפיה פוליטית ודתית שלהם.

בארצות רבות מקיימים יום זיכרון לשואה בתאריכים שונים, בטקסים פומביים ובעצרות של ניצולים. בשנת 2006, עצרת האו"ם החליטה לקבוע את יום ה-27 בינואר כ"יום זיכרון בין לאומי להנצחת קורבנות השואה".

בישראל, נקבע יום השנה לפרוץ מרד גטו ורשה, יום כ"ז בניסן, ליום זיכרון רשמי: כל בתי העינוגים הציבוריים סגורים, עצרת זיכרון מרכזית רשמית נערכת ב'יד ושם' וטקסים ועצרות זיכרון אחרים נערכים ברחבי הארץ, ותלמידי בתי ספר אף הם מציינים את יום הזיכרון. בארצות הברית מציינים את יום הזיכרון בחוגים רבים, ובוושינגטון הבירה נערך טקס זיכרון רשמי. בפולין נערך טקסי זיכרון מטעם הממשלה ביום 19 באפריל, הוא יום השנה לפרוץ מרד גטו ורשה על פי הלוח הכללי.

נימוקים שונים ניתנים לאותם מעשי הנצחה וזיכרון, והם מעלים זכרונות ממינים שונים. אותם מוזיאונים ומכוני הנצחה, מהם שהוקמו בשל צו 'זכור!' שבמסורת ישראל, מהם שהוקמו בשל הצורך שחשו ממשלות להסביר לעם את עברו, ומהם שהוקמו במטרה לחנך את בני הדור הבא ולהחדיר בו תחושה של שיתוף התנסות, גורל, אחריות ומשמעות לעתיד.

אתרי הנצחה הראשונים היו מקומות החורבן וההשמדה עצמם. כמה חודשים אחרי שיחרורו של מחנה מידנק בידי הצבא האדום ב-23 ביולי 1944, הפכו הסובייטים את המקום לאתר הנצחה ומוזיאון, ראשון מסוגו. מחנה הריכוז וההשמדה האחר שהגרמנים לא הרסוהו כליל, מחנה אושוויץ-בירקנאו, הפך גם הוא לאתר הנצחה לאומי, צריפיו הפכו לביתנים לאומיים וחורבות תאי הגזים הושארו על תילם לזכר השימוש שנעשה בהם.

מוזיאונים ומכוני הנצחה שהוקמו במקומות שבהם היו מחנות בגרמניה מעלים לרוב את זכר כלל קורבנות הנאצים – אסירים מדיניים, צבאיים וגזעיים – אך אף אחד מהם אינו מוקדש אך ורק ליהודים. כך, למשל, כוללת מערכת מפעלי הנצחה באתר מחנה דכאו מוזיאון, ארכיון וידי זיכרון מיוחדות לכול קבוצה דתית – לקורבנות פרוטסטנטים, לקורבנות קתולים ולקורבנות יהודים. בנוינג'מה שליד המבורג מוזמנות כול קיץ קבוצות נוער כדי לחשוף את המחנה שהיה שם, כחלק ממפעל הנצחה לא רק לקורבנות הנאצים, אלא אף לקורבנות דיכוי פוליטי בימינו.

נוסף על מוזיאונים ומכוני הנצחה באתרי מחנות של הנאצים בגרמניה ובפולין, פזורות מצבות זיכרון רבות על פני אירופה. אתרי גירושים, בתי כנסת חרבים, בתי עלמין הרוסים מונצחים בצורות שונות, למן אנדרטאות ומאוזוליאומים ועד לכתובות זיכרון פשוטות. במקרים רבים חזרו ניצולים יהודים לבתיהם הקודמים בגרמניה ובפולין רק כדי להציב בהם יד למשפחותיהם ולבני קהילותיהם שנספו, ומשהשלימו את מלאכתם יצאו לדרכם הלאה. בתגובה לכך שבברית המועצות כמעט שלא היתה כול הנצחה רשמית לשואה הקימו משפחות וקהילות יהודיות מצבות זיכרון לא רשמיות באתרים של רציחות המונים וקברי המונים בליטא, בלטוניה ובאוקראינה.

המוזיאונים ומכוני הנצחה באירופה מתמקדים במידה רבה בעיקר ברצח יהודי אירופה במלחמת העולם השנייה ונוטים להזניח את אלף שנות חיי היהודים באירופה לפני המלחמה ואת תקומת היהודים בישראל לאחריה. לעומת זאת מוזיאונים ומכוני הנצחה בישראל ובארצות הברית נוטים למקם את השואה במסגרת היסטורית יהודית ארוכה יותר, הכוללת את החיים לפני השואה, בעת השואה ואחרי השואה, וזאת מכיוון שאת זכר השואה בישראל ובארצות הברית מעצבים גם האידיאלים וההתנסויות של היהודים היושבים בהן. כך, למשל, קשור בישראל זכר החורבן לא רק בשואה, בלוחמי הגטאות והפרטיזנים בצד הקורבנות חסרי המגן, אלא שבמוזיאונים בישראל קשורות תכופות המרטירולוגיה והתנגדות הגבורה לתקומת ישראל החדשה. בדומה לכך משקפים מוזיאונים ומכוני הנצחה המוקמים בארצות הברית לא רק את חיי היהודים כיום בארצות הברית לא רק את חיי היהודים כיום בארצות הברית, אלא גם עקרונות דמוקרטיים כמו חירות ופולרליזם.

המוזיאונים ומכוני הנצחה המרכזיים הם: יד ושם, בית לוחמי הגטאות, מכון משואה, בית מורשת, מוזיאון השואה בושינגטון (The United States Holocaust Memorial Museum of Jewish Heritage, A Living Memorial to the Holocaust), המוזיאון למורשת היהדות (Museum of Jewish Heritage, A Living Memorial to the Holocaust), מרכז שמעון ויזנטל, המוזיאון היהודי בברלין, בית שלום ועוד.